

Рајко ЛАКОВИЋ

## СТАНОВНИШТВО ЦРНЕ ГОРЕ РАЗМЈЕШТАЈ И УРБАНИЗАЦИЈА

Бројно кретање, односно раст становништва Црне Горе, последица је издиференцираних праваца природне и миграционе компоненте кретања становништва што се види анализом резултата пописне и виталне статистике. Раст становништва Црне Горе детерминисан је биолошком компонентом која надмашује негативан миграциони салдо. Према резултатима посљедњег пописа становништва из 1991. године Црна Гора је имала 615.035 становника.

У односу на 1948. годину, када је извршен попис, број становника повећан је за 63%.

Таб. 1а – Апсолутно и просјечно повећање број становника 1948-1991. године

Година	Укупно становништво	Апсолутно повећање између пописа	Просјечно годишње повећање	Просјечна годишња стопа раста (у %)
1948.	377.189	–	–	–
1953.	419.873	42.684	8.537	2,17
1961.	471.984	52.021	6.503	1,47
1971.	529.604	57.710	5.771	1,16
1981.	584.310	54.706	5.471	0,99
1991.	615.035	30.725	3.072	0,51
1948-1991.		237.846	6.259	

У погледу популационе динамике црногорски простор је у великој мјери диференциран. У посматраном периоду, ради јаснијег сагледавања регионалних разлика раста становништва, послужио сам се географском подјелом црногорских општина на приморски, средишњи и сјеверни регион (Љ. Радовић и В. Вукотић

1982.)<sup>1</sup> У периоду 1948-1991. укупан број становника Црне Горе порастао је за 63%, али укупни популациони раст није био уједначен.

Најмањи раст имало је становништво сјеверног региона (22,3%), насупротив њему приморски регион има висок раст (92,9%), док се становништво средишњег региона у наведеном периоду више него дуплирало (103,1%).

Овако неуједначен регионални раст броја становника утицао је на учешће појединих регионалних дјелова у укупном становништву Црне Горе. Сјеверни регион је 1948. године обухвата преко 47% од укупног становништва, а у 1991. години тај удио је опао на око 36%. И поред тога што се у овом региону налазе општине у којима се формира велики дио природног прираштаја наше Републике (Беране, Бијело Поље, Плав и Рожаје) услед смањења становништва у највећем дијелу преосталих општина, које је нарочито изражено последњих двије деценије, дошло је до замјене ранга сјеверног и средишњег региона.

Највеће повећање удјела у укупном становништву Црне Горе биљежи средишњи регион (са 34% у 1948. години на 43% у 1991. години), иако број становника опада у општинама Цетиње и Даниловград. На пораст становништва овог дијела посебно су утицали Никшић, у којем се становништво скоро дуплирало, и Подгорица која биљежи пораст броја становника у овом периоду за преко 212%.

До повећања броја становника дошло је и у приморском региону у којем све општине биљеже пораст броја становника који се креће у распону од око 74% (Бар) до преко 200% (Будва).

У Црној Гори у посматраном периоду присутан је стални опадајући тренд природног прираштаја и смањење његове улоге у расту становништва као и миграциона кретања становништва, која су обиљежила наведене процесе (Таб. 1б).

Таб. 1б – Компоненте промјена укупног становништва Црне Горе између пописа становништва 1961-1991. године.

Период	Пораст	Природни прираштај	Миграциони салдо
1961-1971.	57.710	85.497	- 27.787
1971-1981.	54.706	71.361	- 16.655
1981-1991.	30.725	63.111	- 32.386
1961-1991.	143.141	219.969	- 76.828

Преглед регионалне диференцијације по општинама Црне Горе за период 1971-1991. година показује да је у посматраном времену дошло до великих промјена у развоју становништва која ће имати дуготрајне посљедице у будућности.

У временском раздобљу 1971-1991. године у Црној Гори од укупно 21 општине 12 општина показивало је раст, а 9 општина опадање броја становништва, што говори о смањењу улоге природног прираштаја, као основног чиниоца развоја становништва, и истовремено снажно дјеловање миграционих кретања која су се посебно одразила на просторно, односно његово насељско регруписавање.

### ПРОМЈЕНЕ У РАЗМЈЕШТАЈУ СТАНОВНИШТВА

Просторна помјерања и преразмјештај становништва изражен је у периоду послје II свјетског рата, што је и разумљиво с обзиром на одлучујући утицај друштвено-економског преображаја карактеристичног за ово раздобље. Миграциона кретања највише су дошла до изражаја на релацији село – град, односно од неразвијених ка развијеним подручјима, изазивајући при том бројне друштвене и просторне проблеме. Крупне просторно-демографске промјене, нарочито неравномјеран и поларизован размјештај испољен високом концентрацијом у урбаним срединама и пражњењем руралних територија, имали су и имаће све већу негативну улогу у развоју становништва Црне Горе.

С обзиром да је градска популација била та од које се очекивало да преузме биолошке функције обнављања становништва, а да се то није догодило, остаје обавеза да се изучи како се могло десити да градска насеља, иако пружају неупоредиво квалитетније услове за живот и рад становништва, истовремено постану фактори депопулације, док је село умјесто да буде саствни дио развојних процеса маргинализовано, демографски исцрпљено, опустјело.

---

<sup>1</sup> Приморски регион чине општине: Улцињ, Бар, Будва, Тиват, Котор, Херцег Нови; средишњи регион: Цетиње, Подгорица, Даниловград и Никшић, а сјеверни регион: Колашин, Мојковац, Бијело Поље, Беране, Андријевица, Плав, Рожаје, Пљевља, Жабљак, Шавник и Плујине.

*Укупно становништво градских и осталих насеља по пописима од 1953. до 1991. године*

Година	Градско становништво			Становништво осталих насеља		
	Укупно	%	Годишња стопа раста (%)	Укупно	%	Годишња стопа раста у (%)
1953.	59.620	14,2	–	360.253	85,8	–
1961.	101.517	21,1	6,8	370.377	78,9	0,35
1971.	181.283	24,2	5,97	348.321	65,8	– 0,61
1981.	296.251	50,7	5,03	288.059	49,3	– 1,88
1991.	358.175	58,2	1,92	256.860	41,8	– 1,14

За постојећу мрежу насеља Црне Горе карактеристична је њихова уситњеност, с једне стране и висока концентрација становништва у градовима, с друге. Тако је више од половине становништва (58,2%) 1991. године чинило градско становништво. Подгорица, у којој живи око једне четвртине од укупног становништва Црне Горе, посебно доприноси неправилности односа у урбаном систему датих подручја.

Процес редистрибуције становништва на територији Црне Горе, у периоду после II свјетског рата, резултирао је повећањем урбаног и осјетним падом руралног становништва. Према резултатима пописа 1991. године број урбаног становништва Црне Горе, у поређењу са 1953. годином, порастао је за 298.555 или око 500%, док је истовремено становништво осталих насеља смањено за близу 103.000 лица или око 28,7%. Основна карактеристика савремене редистрибуције становништва Црне Горе је континуирано „одливање” становништва из сеоских у урбане средине, што је имало за посљедицу формирање зона пражњења и зона притисака, односно снажну просторно-демографску поларизацију. Негативни ефекти овакве поларизације огледају се у сталном смањењу руралног становништва и значајним промјенама њихових структура, прије свега у све израженијем процесу старења које за собом повлаћи и остале структурне поремећаје.

Анализа промјена у динамици и просторној редистрибуцији становништва Црне Горе показују да и даље јача снажна просторно-демографска поларизација која оштро дијели простор на подручје брзог раста (приморје, урбани регион Подгорице и Никшића) и подручје спорог раста и демографске стагнације (већи дио сјеверне и дио средишње Црне Горе). Опште карактеристике ових зона пот-

пуно су различите. Зоне концентracије становништва густо су насељене, биљеже стални раст становништва у коме су заступљене обје компоненте пораста (природна и миграциона), а одликују се и далеко повољнијим демографским структурама. Зоне депопулације имају дијаметрално супротне карактеристике: стално смањење броја становника како због емиграције тако и због престанка биолошког обнављања а што је довело до формирања веома неповољне структуре становништва услед чега ће се и даље наставити демографска ерозија ових простора.

### ПРОМЈЕНЕ У ГУСТИНИ НАСЕЉЕНОСТИ

Промјене укупног становништва Црне Горе и његово просторно помјерање од 1948. до 1991. године одразило се на промјене у густинама насељености, које представљају један од најзначајнијих показатеља квантитативних и квалитативних обиљежја успостављених просторно-демографских односа. Тако је вриједност овог коефицијента у периоду 1948-1991. година порасла за око 63% (са 27,3 на 44,5 стан/км<sup>2</sup>), с тим што се, посматрано по регионалним цјелинама, ово повећање биљежи у интервалу од 25% (сјеверни регион) до 103% (средишњи регион). Према подацима за 1948. годину густина насељености средњег региона (26,2 стан/км<sup>2</sup>) била је приближна густини насељености Републике (27,3 стан/км<sup>2</sup>), док је густина насељености приморја са 44 становника по километру квадратном била знатно изнад ових вриједности. У 1991. години ситуација је знатно измијењена. Густина насељености приморја (84,6 стан/км<sup>2</sup>) и средишњег региона (53,2 стан/км<sup>2</sup>) далеко је изнад републичког просјека, док је сјеверни регион најређе насељен, са 29,9 стан/км<sup>2</sup>.

На простору Црне Горе, према оствареном степену концентрације становништва 1991. године, издеференциране су четири зоне: зона слабе насељености (до 50 стан/км<sup>2</sup>), зона средње насељености (51 до 100 стан/км<sup>2</sup>) и зона врло високе насељености или суперконцентрације (више од 151 стан/км<sup>2</sup>).

Зона слабе насељености обухвата око 53% општина Црне Горе (11 општина: Андријевица, Даниловград, Жабљак, Колашин, Мојковац, Никшић, Плав, Плужине, Пљевља, Цетиње и Шавник). Око 33% општина Црне Горе чине зону средње насељености (7 општина: Бар, Беране, Бијело Поље, Будва, Котор, Рожаје и Улцињ). Зони велике насељености припада око 10% од црногорских општина

(2 општине: Подгорица и Херцег Нови), док је врло висока насељеност или супер концентрација забиљежена у једној (4%) црногорској општини (Тиват).

Под утицајем установљених тенденција у демографском развоју може се очекивати и даље продубљивање разлика у густинама насељености. Оне ће водити, као и до сада, у два правца: ка повећању у општинама код којих су густине и сада високе, због раста градова и окружујућих блиских насеља, као и ка смањењу на све ширим просторима до појаве потпуне ненасељености. Даљи наставк ових тенденција имаће одраза и на многе сегменте сложеног привредног и цјелокупног друштвеног развоја у будућности. Зато је неопходно да се тим питањима поклони одговарајућа научна пажња и сугеришу мјере да би се успоставио бољи склад између развоја људске популације и простора на којем је настањена.

#### ГРАДСКО СТАНОВНИШТВО И НИВО УРБАНИЗАЦИЈЕ

Укључивање ових питања у тему која третира промјене укупног становништва и његовог просторног размјештања види се у томе што су сва људска насеља, па и градска, као основне просторне људске заједнице, предмет демографског проучавања. С друге стране, сазнања о људском развоју очигледно показују да се он, углавном, и све више остварује у урбаним, а све мање у руралним срединама.

Урбани процеси у нашој Републици одликују се многим негативним посљедицама на размјештај становништва, а такође и у оквиру његових природних компонената (прираштаја и обнављања).

За дефиницију насеља градског типа користио сам такозвани правни основ (Одлука о одређивању градова и насеља градског карактера „Сл. лист НРЦГ”, бр. 8/59) који се користи у статистичким истраживањима. Становништво Црне Горе размјештено је у 1240 насеља различите величине, од којих 40 припада градском и 1200 осталом типу.

Године 1981. у Црној Гори у градским насељима живјело је 296.250 становника или 50,7%, па се ова година може на извјестан начин сматрати историјском прекретницом у развоју урбанизације код нас. Главни чинилац раста урбанизације био је сам раст становништва постојећих градских насеља, усљед сталног досељавања и срастања приградских села са урбаним ткивом.

Кад се посматрају промјене у броју становника градских и осталих насеља измђу 1953. и 1991. године онда се може рећи да је у Цр-

ној Гори градско становништво, у апсолутном износу, највише повећано између 1971. и 1981. године (114.968), а да је у последњој деценији тај раст преполовљен. Промјене се једним дијелом могу приписати измјенама градских насеља, али је то мање битно од утицаја миграционих кретања на правцу село – град, која су у поменутој деценији достигла максимум, а затим почела да слабе. Просјечна годишња стопа раста показује да је градско становништво имало пет пута брже повећање него укупно становништво, поготово у односу на сеоско.

Док је градско становништво у току четири деценије повећано за 298.555 становника, сеоско, које је све вријеме имало супротну тенденцију, опало је за 103.393 становника. Овај однос може се тумачити на више начина. Прије свега, да су села, дајући становништво градовима, истовремено на њих преносила и сопствену увијек јачу биолошку снагу која се у новој средини и обнављала.

На крају овог сегмента о градском становништву слиједи још и краћи осврт на ниво урбанизације у општинама сврстаним у 5 група.

Условна класификација процентуалне величине градског становништва општина дозвољава да се говори о различитим степенима урбанизације.

Најнижом урбанизациом (до 20%) обухваћено је 4,8% општина Црне Горе и у њима је живјело 1,1% укупног, односно 0,26% градског становништва Црне Горе. Ниску урбанизацију (20,1– 40,0%) у вријеме спровођења пописа имало је 47,6% општина, с тим што је у њима било настањено 34,7% укупне и 20,0% градске популације. Средњем нивоу урбанизације (40,1 – 60,0%) припадало је 14,3% општина Црне Горе, 12,1% од укупног становништва и 10,5% од урбаног. У групи високо урбанизованих општина (60,1 – 80,0%) нашло се 23,8% општина са 46,9% од цјелокупног становништва и 61,9% од градског. Највишу урбанизацију (80,1% и више) показало је 9,5% општина и оне су окупљале 5,2% укупног и 7,3% градског становништва Црне Горе.

У цјелини посматрано, сасвим је јасно да би у даљим демографским истраживањима требало поклањати одговарајућу пажњу расту укупног становништва, његовом просторном размјештају и урбанизацији. Посебно зато што ће урбани процеси, кретања и карактеристике урбаног становништва у будућности имати пресудну улогу, па би зато и у том сегменту истраживања свакако требало продубљивати, ради усмјеравања демографског развоја.

